

Nederlands bij doorstroom van 4 vmbo-tl naar 4 havo

vmbo-tl / havo

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Nederlands bij doorstroom van 4 vmbo-tl naar 4 havo

Mei 2012

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2012 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur: Nynke Jansma

Met dank aan de onderstaande personen voor hun feedback:

Mw. L. Hamstra (Noordhoff Uitgevers)

Mw. K. Molling (Montessori College Twente)

Mw. W. Ruijgrok (Kennemer College)

Mw. P. Smit-Meester (Kennemer College)

Mw. C. Thijs (Kennemer College)

Informatie

SLO

Afdeling: vmbo-mbo

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 663

Internet: www.slo.nl

E-mail: vmbo-mbo@slo.nl

AN: 5.6588.500

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	De aansluiting vmbo-tl - havo voor Nederlands	7
3.	Onderzoek van de leergang <i>Op niveau</i> (ThiemeMeulenhoff)	11
3.1	Vergelijking van het programma voor 4 vmbo-tl en 3 havo	12
3.2	Aanwezigheid van open en realistische opdrachten	16
3.3	Vergelijking van het lesmateriaal voor 4 vmbo-tl, 3 havo en 4/5 havo	17
3.4	Samenvatting en conclusie	18
4.	Onderzoek van de leergang <i>Nieuw Nederlands</i> (Noordhoff Uitgevers)	19
4.1	Vergelijking van het programma voor 4 vmbo-tl en 3 havo	19
4.2	Aanwezigheid van open en realistische opdrachten	26
4.3	Vergelijking van het lesmateriaal voor 4 vmbo-tl, 3 havo en 4/5 havo	26
4.4	Samenvatting en conclusie	27
5.	Algemene conclusies en aanbevelingen	29
5.1	Algemene conclusies	29
5.2	Aanbevelingen voor het creëren van een doorlopende leerlijn	29
	Literatuur	33

1. Inleiding

Zo'n 20% van de leerlingen van de theoretische leerweg van het vmbo stroomt de laatste jaren door naar havo (VO-raad, 2010). De meningen over deze route lopen uiteen en de percentages doorstromers verschillen nogal per school, maar het is een feit dat er sprake is van een aanzienlijk aantal doorstromers. Over de aansluiting tussen vmbo-tl en havo is al veel gezegd, er zijn diverse onderzoeken gedaan die hebben laten zien dat deze aansluiting nog niet optimaal is (VO-raad, 2010, Hofman & Spijkerboer, 2009).

SLO onderzoekt sinds enkele jaren de mogelijkheden om de schakelfunctie van de theoretische leerweg naar zowel havo als mbo te verbeteren. In dat kader zijn onder meer scenario's geschetst die laten zien hoe scholen hun leerlingen kunnen voorbereiden op doorstroom naar havo (Jansma, N., Kleunen, E. van & Schmidt, V., 2011). Daarbij is ook ingegaan op de mogelijkheden voor verbetering van de programmatische aansluiting tussen vmbo-tl en havo voor wiskunde, Nederlands en Engels. Voor Nederlands is onder meer de aanbeveling gedaan om voor alle leerlingen in de theoretische leerweg te streven naar een hoger niveau. Vanuit het mbo worden namelijk nog vaker deficiënties gemeld dan vanuit de havo (Hofman & Spijkerboer, 2009). Daarnaast wordt aanbevolen om leerlingen ook specifiek voor te bereiden op de overstap naar havo (respectievelijk mbo).

In de voorliggende publicatie wordt nader ingegaan op de vraag hoe deze specifieke voorbereiding eruit kan zien. Onderzocht wordt hoe het gesteld is met de aansluiting tussen vmbo-tl en havo voor Nederlands en hoe een doorlopende leerlijn vmbo-tl – havo gecreëerd kan worden. Eerst wordt in hoofdstuk 2 het probleem kort verkend. Welke hiaten worden geconstateerd en waar kunnen de oorzaken daarvan liggen. Vervolgens wordt onderzocht in hoeverre twee veelgebruikte leergangen zorgen voor een goede aansluiting, dan wel problemen kunnen geven voor doorstromende leerlingen (hoofdstuk 3 en 4). Ten slotte worden conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan voor een doorlopende leerlijn voor Nederlands (hoofdstuk 5).

2. De aansluiting vmbo-tl - havo voor Nederlands

Verskillende onderzoeken hebben uitgewezen dat er hiaten geconstateerd worden in de basiskennis van leerlingen die doorstromen van vmbo-tl naar havo (Hofman & Spijkerboer, 2009; VO-raad, 2010). Bij het onderzoek van Hofman en Spijkerboer (2009) gaven locatiedirecteuren op 29% van de havo's aan hiaten te constateren voor Nederlands. Ook vermelden Hofman en Spijkerboer dat in 2007 het eindexamencijfer voor Nederlands op de havo bij leerlingen die uit vmbo-tl afkomstig waren, gemiddeld 0,14 punt lager lag dan bij havisten.

Hofman en Spijkerboer (2009) geven aan dat de locatiedirecteuren die hiaten signaleren, de onderstaande punten noemen:

• Begrijpend lezen	66%
• Woordenschat	59%
• Grammatica	59%
• Leesvaardigheid	54%
• Spelling	46%
• Schrijfvaardigheid	42%
• Spreekvaardigheid	7%
• Anders	7%

Begrijpend lezen en woordenschat worden het vaakst genoemd en op plaats vier staat nogmaals leesvaardigheid. Dit zijn bij uitstek aspecten van taalbeheersing die niet alleen bij Nederlands, maar bij alle schoolvakken van belang zijn. Om het onderwijs goed te kunnen volgen zijn ze essentieel. Dat verklaart misschien ook waarom ze het meest genoemd worden: alle docenten kunnen er tegenaan lopen dat leerlingen hierin achterblijven.

Grammatica staat op een gedeelde tweede plaats; dit berust waarschijnlijk op constatering van de docenten Nederlands en moderne vreemde talen¹. Het hangt nogal af van de vakdidactische benadering van de talen docenten hoe groot dit probleem is voor leerlingen.

Maar kennelijk zien veel havodocenten hier problemen, dus het is zeker een punt van zorg bij de aansluiting vmbo-tl – havo.

Ook spelling en schrijfvaardigheid worden tamelijk vaak genoemd, deze twee samen staan voor wat docenten zullen verstaan onder 'goed schrijven'. Dit is weer een punt dat niet alleen taaldocenten zullen signaleren.

Opvallend is dat men bij de mondelinge vaardigheden weinig problemen signaleert: 7% noemt hiaten bij spreekvaardigheid. Kijk- en luistervaardigheid worden kennelijk zo weinig genoemd dat ze niet afzonderlijk zijn terug te vinden in het overzicht.

¹ Volgens Hofman en Spijkerboer (2009) worden bij Engels hiaten op het gebied van grammatica het meest genoemd.

Oorzaken van hiaten?

Scholen geven aan dat zij hiaten constateren bij doorstromende leerlingen. Kennelijk beschikken de tl-leerlingen niet over alle vaardigheden die docenten van hen verwachten. Hieronder wordt bezien wat oorzaken kunnen zijn van hiaten bij tl-leerlingen.

Regelgeving

Zitten hiaten bij leerlingen die doorstromen van vmbo-tl naar havo 'ingebakken' in de regelgeving? Voor een antwoord op deze vraag wordt gekeken naar twee zaken.

In de eerste plaats de eindexamenprogramma's voor vmbo-tl en voor havo. SLO heeft in 2011 de examenprogramma's en eindtermen voor vmbo-tl en havo vergeleken. Hieruit kwam naar voren dat deze voor het overgrote deel goed op elkaar aansluiten. Er is maar één onderdeel dat niet voorkomt in het examenprogramma voor vmbo-tl en wel in dat voor de havo, namelijk domein D: argumentatieve vaardigheden. Of hierdoor een hiaat ontstaat, hangt af van het programma dat scholen in de onderbouw van de havo aanbieden. Als argumentatieve vaardigheden daarin al een plaats hebben, kan het zijn dat doorstromende tl'ers hierin 'achterlopen'.

In de tweede plaats de referentieniveaus taal. Voor vmbo-tl is referentieniveau 2F vastgesteld als eindniveau, voor havo is dat referentieniveau 3F. Bij de vaststelling en de uitvoering van de examenprogramma's worden deze referentieniveaus in acht genomen. Alle leerlingen die vanaf 2012 starten op het vmbo krijgen te maken met examens die gekoppeld zijn aan de referentieniveaus.²

Het ministerie van OCW acht het zinvol om niet alleen bij het eindexamen het taalniveau van de leerlingen te meten en heeft daarom het voornemen om diagnostische toetsing in te voeren aan het eind van de onderbouw (voor vmbo aan het eind van het tweede leerjaar, voor havo en vwo aan het eind van het derde leerjaar). Daaruit moet blijken of leerlingen voldoende vorderen in hun ontwikkeling naar het beoogde eindniveau. Voor het ontwikkelen van de diagnostische toetsen zijn in 2011 in opdracht van het ministerie van OCW concepttussendoelen geformuleerd (nog niet gepubliceerd). Door SLO zijn de concepttussendoelen voor havo vergeleken met de huidige eindtermen voor vmbo-tl. Hoewel de formuleringen van de concepttussendoelen (naar analogie van de beschrijvingen van de referentieniveaus) gedetailleerder zijn dan de eindtermen, kan geconcludeerd worden dat er geen grote verschillen liggen. Het gaat om dezelfde taalvaardigheden (domeinen) en taken. Wel wordt door de ontwikkelaars van de tussendoelen aangegeven dat het niveau van de concepttussendoelen voor havo iets boven niveau 2F ligt.

Al met al laten de huidige regelgeving en ingezette ontwikkeling geen grote discrepanties zien tussen de eindtermen vmbo-tl en dat wat verwacht wordt van leerlingen aan het eind van het derde leerjaar havo. TI-leerlingen die willen doorstromen zullen, gezien de plannen met de tussenniveaus, ruim op niveau 2F moeten zijn.

Onderwijsprogramma

Hiaten bij instromende tl'ers zijn op te vatten als verschillen met doorstromende havisten. Daarom is het zinvol om te bekijken in hoeverre de programma's voor Nederlands in 4 vmbo-tl en 3 havo van elkaar verschillen, met als gevolg dat leerlingen uit 4 vmbo met een andere voorkennis binnenkomen in 4 havo dan leerlingen uit 3 havo.

Voor de beantwoording van deze vraag worden in de volgende hoofdstukken twee veelgebruikte leergangen onderzocht: *Op niveau* van ThiemeMeulenhoff en *Nieuw Nederlands* van Noordhoff Uitgevers. Er wordt uitgegaan van de situatie dat scholen op zowel vmbo-tl als

² Dit wordt onder meer toegelicht in de brief die minister Van Bijsterveldt op 3 november 2011 aan de scholen heeft gestuurd. Deze brief is, naast veel andere informatie over de invoering van de referentieniveaus, te vinden op www.steunpunttaalenreke34enenvo.nl.

havo deze leergang gebruiken (In de praktijk zal dit natuurlijk lang niet altijd voorkomen. Op die situatie wordt in hoofdstuk 5 nader ingegaan).

In de genoemde leergangen is gekeken naar de onderdelen waarop hiaten het vaakst genoemd worden:

- leesvaardigheid
- woordenschat
- grammatica.

Waarschijnlijk zijn het niet alleen docenten Nederlands die hiaten signaleren in de taalvaardigheid van leerlingen. Ook docenten van andere vakken kan het opvallen dat leerlingen moeite hebben met begrijpend lezen of met (foutloos) schrijven, of over een onvoldoende woordenschat beschikken. Leerlingen moeten hun taalvaardigheid immers bij alle vakken gebruiken. Het is voor leerlingen belangrijk dat zij ervaren dat het bij Nederlands niet gaat om 'een los vak', maar om kennis en vaardigheden die zij elke dag gebruiken, bij alle vakken op school en in een heleboel andere situaties. De leergangen Nederlands zijn daarom ook bekeken vanuit de vraag in hoeverre zij opdrachten bevatten die open en realistisch zijn, dus waarin de leerlingen taal moeten gebruiken in zo echt mogelijke situaties. De veronderstelling is dat zulke opdrachten transfer kunnen bevorderen en daarmee het risico verkleinen dat leerlingen bij andere vakken onvoldoende taalvaardigheid laten zien.

Bij de vraag naar een goede aansluiting tussen vmbo-tl en havo is het ook van belang om te bekijken hoe groot het verschil in aanpak (didactische benadering, indeling van het lesmateriaal) bij het vak Nederlands is tussen 4 vmbo en 3 havo enerzijds en 4 havo anderzijds. Ook dit wordt onderzocht voor de twee leergangen.

3. Onderzoek van de leergang *Op niveau* (ThiemeMeulenhoff)

In dit hoofdstuk wordt onderzocht wat verwacht kan worden van de aansluiting tussen 4 vmbo-tl en 4 havo als scholen werken met de leergang *Op niveau*. Daarbij wordt uitgegaan van de situatie dat zowel op vmbo-tl als op havo gewerkt wordt met *Op niveau*. Er wordt een vergelijking gemaakt tussen de delen van *Op niveau* voor 4 vmbo-g/t³ en 3 havo, om te bezien of de verschillen tussen deze delen kunnen leiden tot hiaten bij doorstromende vmbo-leerlingen. Daarbij wordt gekeken naar de onderdelen begrijpend lezen/leesvaardigheid, woordenschat en grammatica, omdat dit de onderdelen zijn waarop havo's het vaakst deficiënties melden (Hofman & Spijkerboer, 2009). Ook wordt bezien in hoeverre er open en realistische opdrachten aanwezig zijn en hoe de aansluiting is tussen het lesmateriaal voor 4 vmbo-tl en 3 havo enerzijds en dat voor 4 havo anderzijds.

Op niveau kent voor zowel 4 vmbo-g/t als 3 havo een basisboek en een werkboek, ondersteund met digitaal materiaal via een methodesite. Voor de bovenbouw havo is er een informatieboek havo-vwo en een verwerkingsboek 4/5 havo, met daarnaast een boekje met uitwerkingen en een drietal keuzemodules. Ook hier is online ondersteunend materiaal beschikbaar.

De basisboeken voor 4 vmbo-g/t en 3 havo kennen vrijwel dezelfde opbouw. Het havoboek heeft zes blokken of hoofdstukken en het vmbo-boek vier. Aangegeven wordt dat leerlingen respectievelijk vier tot vijf weken en vijf tot zes weken aan een blok zullen werken (het examenjaar voor het vmbo is natuurlijk korter). De opbouw van de blokken is vrijwel identiek (zie tabel 3.1).

Tabel 3.1 Opbouw van de blokken in *Op niveau*

4 vmbo-g/t	3 havo
1. Lekker lezen	1. Lekker lezen
2. Over lezen	2. Over lezen
3. Grammatica	3. Grammatica
4. Spelling	4. Spelling
5. Taalschat	5. Taalschat
6. Lees vaardig	6. Lees vaardig
7. Schrijf vaardig	7. Schrijf vaardig
8. Spreken, kijken en luisteren	8. Spreken, kijken en luisteren
9. Over taalgebruik	9. Over taalgebruik
10. Gedicht	10. Gedicht
11. Eindopdracht	11. Miniproject

³ De uitgever hanteert de aanduiding 4 vmbo-g/t, deze wordt hier overgenomen.

De inhoud van de paragrafen is steeds vergelijkbaar. Het enige duidelijke verschil zit in paragraaf 11.

In het deel voor 4 vmbo-g/t staat in de introductie voor de leerling:

"In deze paragraaf werk je aan een wat grotere opdracht. In de eindopdrachten oefen je veel vaardigheden die je later in je beroep nodig zult hebben."

In het deel voor 3 havo staat:

"Deze paragraaf vervangt de stof uit een of meer andere paragrafen. Die paragrafen mag je overslaan als je het miniproject doet. In het miniproject staan veel praktische opdrachten die je alleen, in tweetallen of in groepjes maakt."

Hierover meer in paragraaf 3.2

3.1 Vergelijking van het programma voor 4 vmbo-tl en 3 havo

In de boeken voor 4 vmbo-g/t zijn onderdelen opgenomen die specifiek bedoeld zijn voor leerlingen met havo-ambitie. Deze zijn voorzien van een markering. In de introductie voor in het boek is dit als volgt toegelicht:

"Deze theorie en opdrachten hoef je alleen te maken als je van plan bent na je examen naar de havo te gaan. Je mag de stof natuurlijk ook doornemen als je het leuk vindt om meer te weten te komen over Nederlands."

In deze paragraaf wordt een vergelijking gemaakt tussen de programma's voor 4 vmbo-tl en 3 havo voor leesvaardigheid, woordenschat en grammatica. Onderzocht wordt welke verschillen er zijn tussen de beide delen, en of deze verschillen alleen zitten in de gemarkeerde onderdelen. Doel is om te bekijken of leerlingen hiermee voldoende voorbereid worden op doorstroom naar havo, of dat er aanbevelingen gedaan kunnen worden voor aanpassingen of aanvullingen.

Leesvaardigheid

Begonnen wordt met het onderdeel 'Lees vaardig'. In deze paragraaf gaat het om het lezen van zakelijke teksten (non-fictie). Het lezen van fictie komt aan de orde in de paragrafen 'Lekker lezen', 'Over lezen' en 'Gedicht'. Dit wordt hier buiten beschouwing gelaten. In de paragrafen 'lees vaardig' wordt gekeken naar de lengte en de herkomst van de leesteksten en naar tekstsoorten. Ook wordt geïventariseerd welke theorie er wordt aangeboden.

Tekstlengte

Regelmatig wordt opgemerkt dat leerlingen op de havo met langere teksten te maken krijgen dan op het vmbo. Hier is de vraag of leerlingen die via de havo-onderbouw in 4 havo komen, al gewend zijn aan langere leesteksten dan tl-leerlingen.

De lay-out van de delen voor 4 vmbo-g/t en 3 havo is gelijk. In beide delen zijn de regels van de leesteksten genummerd, evenals de alinea's. Geïventariseerd is hoeveel regels en hoeveel alinea's de teksten omvatten; ook is berekend wat het gemiddelde aantal regels per alinea is. Tabel 3.2 laat de resultaten van deze inventarisatie zien.

Tabel 3.2 Vergelijking tekstlengte in *Op niveau* (basisboek)

	4 vmbo-g/t	3 havo
Gemiddeld aantal regels per tekst	48	61
Gemiddeld aantal alinea's	10	9,5
Gemiddelde alineaalengte in regels	5	6,8

Het blijkt dat de teksten waarmee de leerlingen in 4 vmbo te maken krijgen, gemiddeld wat korter zijn dan de teksten voor 3 havo. Het aantal alinea's verschilt niet, maar het regelaantal

per alinea wel. De cijfers die hier genoemd worden zijn gemiddelden, het is goed te vermelden dat ze worden beïnvloed door enkele 'uitschieters naar boven en naar beneden.'

Herkomst leesteksten

De herkomst van leesteksten kan iets zeggen over hun moeilijkheidsgraad. Daarom wordt hier bekeken of leerlingen in 4 vmbo geconfronteerd worden met andere teksten dan de leerlingen in 3 havo. Tabel 3.3 geeft de uitkomst van deze inventarisatie weer.

Tabel 3.3 Herkomst leesteksten in paragraaf 'Lees vaardig' in *Op niveau* (basisboeken)

	4 vmbo-g/t	3 havo
Gratis dagbladen	2	1
Regionale dagbladen		1
Landelijke dagbladen	5	4
Opiniebladen	2	6
Overige tijdschriften	1	2
Brochures / folders /advertenties		1
Boek	1	1
Nieuwssites	1	
Sites van landelijke dagbladen		
Sites van opiniebladen		
Informatieve sites		2
Internetforum		
TOTAAL	12	18

Wat opvalt, is dat in het havodeel zes teksten uit opiniebladen (Intermediair, Elsevier, HP/De Tijd) zijn opgenomen, tegen twee in het vmbo-deel (Elsevier, Vrij Nederland). Het karakter van de teksten is echter niet anders dan van die uit de dagbladen, het betreft bijvoorbeeld niet allemaal opiniërende of betogende teksten (zie hieronder). Aan dit verschil moet dan ook niet teveel gewicht worden toegekend.

Het verschil in het totale aantal teksten kan verklaard worden uit de omvang van de boeken (4 vmbo-g/t omvat vier blokken, 3 havo omvat zes blokken; zie hiervoor).

Tekstsoorten

In het referentiekader taal worden bij het lezen van zakelijke teksten drie 'taken' onderscheiden. Dit staat voor niveau 2F als volgt omschreven.

1. Lezen van informatieve teksten.

Kan informatieve teksten lezen, waaronder schoolboeken studieteksten (voor taal- en zaakvakken), standaardformulieren, populaire tijdschriften, teksten van internet, notities en schematische informatie (waarin verschillende dimensies gecombineerd worden) en het alledaagse nieuws in de krant.

2. Lezen van instructies.
Kan instructieve teksten lezen, zoals recepten, veelvoorkomende aanwijzingen en gebruiksaanwijzingen en bijsluiters van medicijnen.
3. Lezen van betogende teksten.
Kan betogende, vaak redundante teksten lezen, zoals reclameteksten, advertenties, folders, maar ook brochures van formele instanties of licht opiniërende artikelen uit tijdschriften.

Op basis hiervan is voor dit onderzoek een onderscheid gemaakt in vier tekstsoorten: informatieve teksten; instructies; betogende teksten; teksten met informatieve en betogende elementen. De laatste tekstsoort is toegevoegd omdat hiervan in beide leergangen af en toe sprake is. Geïventariseerd is tot welke van deze vier tekstsoorten de leesteksten in de beide leergangen behoren (interpretatie onderzoeker). Dit wordt weergegeven in tabel 3.4.

Tabel 3.4 Tekstsoorten in de paragrafen 'Lees vaardig' in *Op niveau* (basisboeken)

	4 vmbo-g/t	3 havo
Informatieve teksten	9	7
Instructies	1	-
Betogende teksten	2	6
Teksten met informatieve en betogende elementen	1	3

Hier blijkt een duidelijk verschil tussen het vmbo- en het havodeel. Het aandeel betogende teksten en teksten met betogende elementen is beduidend hoger in het havodeel. Het gaat hier vooral om licht opiniërende artikelen. Dit hangt samen met de aandacht voor argumenteren in het havodeel (zie hieronder bij de vergelijking van de aangeboden theorie).

Aangeboden theorie

In tabel 3.5 wordt een overzicht gegeven van de theorie die wordt aangeboden in de paragrafen 'lees vaardig'. De met een + gemerkte onderdelen zijn in het vmbo-deel extra toegevoegd voor leerlingen die willen doorstromen naar havo. Hier is in het bijzonder het onderdeel argumenteren van belang. Immers, dit onderwerp ontbreekt in de eindtermen voor het vmbo. De aanvullingen in het vmbo-deel en de overeenkomende onderdelen in het havodeel zijn in de tabel gemarkeerd (N.B. De onderwerpen zijn opgenomen in de volgorde waarin ze in de boeken voorkomen, overeenkomende onderwerpen staan dus niet naast elkaar).

Hoewel de benamingen van de paragrafen niet altijd hetzelfde zijn, komt de stof in de beide boeken verder grotendeels overeen. Enkele kleine verschillen tussen de beide delen zijn cursief weergegeven in de tabel:

- Alleen in het vmbo-deel is aandacht voor *leesmanieren* en *vragen beantwoorden*.
- Alleen in het havodeel komen *tekstsoorten en tabel en schema* voor.

Deze kleine verschillen hoeven niet tot problemen te leiden voor doorstromende leerlingen. Als de extra onderdelen in 4 vmbo-tl worden doorgewerkt, moeten leerlingen uit vmbo kunnen doorstromen zonder achterstand op de leerlingen uit 3 havo.

Tabel 3.5 Aangeboden theorie in de paragrafen 'Lees vaardig' in *Op niveau* (basisboeken)

4 vmbo-g/t	3 havo
Tekstverbanden en signaalwoorden	Tekstdoelen
Tekstopbouw	<i>Tekstsoorten</i>
<i>Leesmanieren</i>	Tekstvormen
<i>Vragen beantwoorden</i>	Inleidingen van teksten
+ Tekstverbanden (uitbreiding)	Zins- en alineaverbanden
+ Verbindingsmanieren van alinea's	Signaalwoorden
Functies van alinea's	<i>Tabel en schema</i>
Tekstdoelen	Verbindingsmanieren van alinea's
Feit, mening, argument, tegenargument	Functies van tekstgedeelten
Subjectief en objectief argument	Argumenteren
Opbouw argumentatie	Soorten argumenten
+ Soorten argumenten	Opbouwmodellen van teksten
+ Opbouwmodellen van teksten	Samenvatten
Hoofd- en bijzaken	
Tekst en beeld	
Samenvatten	

Woordenschat

Woordenschat wordt in *Op niveau* geoefend in de paragrafen 'Taalschat'. Elk hoofdstuk in zowel het vmbo-deel als het havodeel bevat zo'n paragraaf en elke paragraaf kent twee tot drie onderdelen.

De invulling van de paragrafen is voor een groot deel gelijk in beide delen:

- De woorden zijn gegroepeerd in oefeningen die zijn aangeduid met titels als 'woorden rond de teksten' en 'woorden uit de media'. De woorden worden echter aangeboden in losse fragmentjes van een tot drie zinnen, dus zonder complete teksten als context. Bij de 'woorden rond de teksten' wordt ook niet verwezen naar teksten.
- Er zijn enkele onderdelen met oefeningen rond spreekwoorden en uitdrukkingen. Deze zijn gegroepeerd rond een thema of rond een specifiek woord.
- De gehanteerde oefenvorm is vrijwel overal invul- en matchingoefeningen. Het komt vrijwel niet voor dat leerlingen de woorden zelf moeten gebruiken (er zinnen mee moeten maken of de woorden moeten gebruiken in een tekst).

Enkele verschillen tussen het vmbo- en het havodeel:

- In het vmbo-deel komen twee -zeer korte- onderdelen voor die in het havodeel ontbreken: 'woordbetekenis afleiden' en 'woordenboek gebruiken'.
- In het vmbo-deel is eenmaal een onderdeel 'examenwoorden' opgenomen. Hier wordt door middel van een meerkeuzeoefening gewezen op de betekenis van woorden die vaak in examenvragen voorkomen.

Er is niet in detail geïnventariseerd welke woorden geoefend worden in het vmbo-deel en welke in het havodeel. Door het ontbreken van teksten zou vergelijking alleen mogelijk zijn door lijsten

te maken van de woorden, dat is hier vanwege de beschikbare tijd niet gedaan. Bij globale beschouwing lijken de geoefende woorden in de beide delen behoorlijk overeen te komen.

Al met al kan geconcludeerd worden dat leerlingen van 4 vmbo-tl en leerlingen van 3 havo op dezelfde manier werken aan het vergroten van hun woordenschat, namelijk door oefeningen waarin de woorden zonder echte context worden aangeboden. De oefeningen bij de leesteksten in de paragrafen 'lees vaardig' bevatten slechts incidenteel vragen naar woordbetekenissen. Er kan op basis van de hier gemaakte vergelijking geen uitspraak gedaan worden over de vraag of de vmbo-leerlingen naar 4 havo zullen gaan met een achterstand ten opzichte van leerlingen uit 3 havo⁴.

Grammatica

De auteurs van *Op niveau* hebben in het deel voor 4 vmbo-g/t bij het onderdeel grammatica een behoorlijk aantal onderdelen toegevoegd voor leerlingen die door willen stromen naar havo. Deze zijn in het boek gemarkeerd. De uitleg bij deze onderdelen is vrijwel identiek aan de tekst in het boek voor 3 havo, de voorbeeldzinnen zijn variaties.

Het betreft de onderdelen:

- Voorzetselvoorwerp
- Bedrijvende en lijdende vorm
- Telwoord
- Voegwoorden: nevenschikkend en onderschikkend
- Enkelvoudige en samengestelde zinnen
- Nevenschikking en onderschikking
- Hoofd- en bijzinnen
- De bijvoeglijke bijzin
- De beknopte bijzin

In het havodeel wordt op enkele onderwerpen nog wel iets verder ingegaan dan in het vmbo-deel (bijvoorbeeld verkeerd aansluitende beknopte bijzinnen; foutieve samentrekkingen), maar over het geheel genomen kan geconstateerd worden dat de extra onderdelen in het vmbo-deel zorgen dat de leerlingen zonder echte hiaten door kunnen stromen naar 4 havo.

3.2 Aanwezigheid van open en realistische opdrachten

Bij open opdrachten gaat de leerling zelfstandig aan het werk, soms in tweetallen of groepjes. Er is ruimte voor eigen keuzes, eigen inbreng. Een opdracht is realistisch als deze voor de leerling herkenbaar is als iets dat hij ook buiten het vak Nederlands tegen kan komen. In open en realistische opdrachten gebruiken de leerlingen meestal meerdere vaardigheden en komen ze tot een concreet product of resultaat. Zulke opdrachten zijn over het algemeen motiverend voor leerlingen. Ook laten deze opdrachten de leerlingen ervaren dat het bij Nederlands gaat om zaken die je 'in het echt' nodig hebt. De feedback die zij op hun producten en prestaties krijgen kan ervoor zorgen dat zij ook bij andere vakken (talig) betere prestaties gaan leveren.

Op niveau 4 vmbo-g/t bestaat uit vier blokken (hoofdstukken). Elk blok eindigt met een 'eindopdracht'. De introductie voor in het boek licht deze als volgt toe: "In deze paragraaf werk je aan een wat grotere opdracht. In de eindopdrachten oefen je veel vaardigheden die je later in je beroep nodig zult hebben." In de 'eindopdrachten' zitten taken als het presenteren van een

⁴ Als er sprake is van hiaten in de woordenschat van leerlingen, kan dat verschillende oorzaken hebben. Zo kunnen verschillen in woordenschat hun oorsprong ook buiten het vak Nederlands hebben. Hierop wordt teruggekomen in hoofdstuk 5.

eigen bedrijf, het voeren van een overdrachtsgesprek, het organiseren van een voorlichtingsmiddag en het geven van een presentatie. De 'eindopdrachten' zijn bedoeld voor groepswork. Ze kunnen gekarakteriseerd worden als open en realistisch (al is de wereld van het beroep misschien nog niet helemaal herkenbaar voor de gemiddelde tl-leerling). In de rest van het leerboek zijn de opdrachten over het algemeen meer 'schools', dat wil zeggen dat leerlingen met het vak Nederlands bezig zijn en minder met de toepassing van taalvaardigheden in 'echte' situaties.

Op niveau 3 havo kent zes blokken. Elk blok eindigt met een zogeheten 'miniproject'. De introductie omschrijft dit als volgt: "Deze paragraaf vervangt de stof uit een of meer andere paragrafen. Die paragrafen mag je overslaan als je het miniproject doet. In het miniproject staan veel praktische opdrachten die je alleen, in tweetallen of in groepjes maakt." De miniprojecten zijn te kenschetsen als open opdrachten. Ze zijn wat minder realistisch in de zin dat ze uitmonden in producten die in een aantal gevallen vooral het vak Nederlands betreffen (een familiekrant over het verschil in taal bij vier generaties, een voorbeeldenboek met brieven en formulieren, een 'legendarisch sprookje'). Voor het karakter van de rest van de opdrachten in het boek geldt hetzelfde als wat hierboven gezegd is voor het vmbo-deel, de leerlingen zijn vooral bezig met het vak Nederlands.

Al met al is het aantal open en realistische opdrachten in beide delen dus tamelijk beperkt, waardoor de leerlingen relatief weinig 'over de grenzen van het vak heen' bezig zijn met taal.

3.3 Vergelijking van het lesmateriaal voor 4 vmbo-tl, 3 havo en 4/5 havo

Op niveau zit voor de bovenbouw havo iets anders in elkaar dan voor 4 vmbo en 3 havo. *Op niveau* tweede fase kent een Informatieboek HAVO/VWO en een Verwerkingsboek 4/5 HAVO. Daarnaast is er een methodesite en zijn er uitwerkingen met antwoorden en aanwijzingen en drie keuzemodules met extra opdrachten.

Het Informatieboek is een naslagwerk, waarnaar in het Verwerkingsboek steeds wordt verwezen. Het Verwerkingsboek voor 4 en 5 havo is opgebouwd uit 10 thematische blokken en een elfde blok dat specifiek gericht is op het examen. Na elke twee blokken is er een gedeelte 'Woordenschat, Taalverzorging, Spelling, Interpunctie'.

De blokken zijn opgebouwd uit modules (Woorden rond het thema/Lezen (vragen bij een tekst of samenvatten) Schrijven/Spreken, kijken en luisteren). Elke module bevat opdrachten op verschillende niveaus (startniveau, streefniveau en eindniveau). Ook wordt er verwezen naar opdrachten die op de computer gemaakt moeten worden.

Het boek kan 'van voor naar achter' worden doorgewerkt. Daarbij is het wel nadrukkelijk bedoeld voor differentiatie. Leerlingen kunnen aan het begin van elke module een instaptoets doen. Op basis van de uitslag daarvan kan de leerling een routeplanner invullen, waarin hij kan kiezen voor opdrachten op startniveau of op streefniveau.

Voor de leerlingen uit 4 vmbo én voor de leerlingen uit 3 havo is de aanpak in het deel voor 4/5 havo anders dan ze gewend zijn. Het werken met de combinatie van een Verwerkingsboek en een Informatieboek (plus de overige materialen) is nieuw, maar op zich niet bijzonder. De leerlingen zullen vooral moeten wennen aan het werken met instaptoetsen en het daarna gericht werken aan wat zij nog niet weten en kunnen. De manier waarop dit geheel volgens de auteurs dient te verlopen is voor in de boeken beschreven, maar dit zal niet in een keer duidelijk zijn. Het is dus aan de docent om hen hierin de weg te wijzen.

Het Informatieboek bevat alle relevante theorie. Daar zijn ook zaken in opgenomen die de leerlingen in 4 vmbo en 3 havo al gehad hebben. Hierdoor én door de aanwezigheid van oefeningen op verschillende niveaus zal elke leerling op maat bediend kunnen worden. Eventuele hiaten bij individuele leerlingen zullen naar voren komen en weggewerkt kunnen worden. Voorwaarde is wel dat het materiaal zo gebruikt wordt als het bedoeld is.

3.4 Samenvatting en conclusie

Inhoudelijk zijn er hier en daar verschillen tussen het vmbo-deel en het havodeel. In het vmbo-deel zijn onderdelen toegevoegd die leerlingen kunnen doorwerken als zij van plan zijn door te stromen naar havo.

- Bij leesvaardigheid is het grootste verschil het onderdeel argumenteren. Dit onderwerp ontbreekt in de eindtermen voor vmbo-tl en is daarom alleen als extra onderdeel opgenomen. Het valt op dat in het havodeel meer betogende teksten zijn opgenomen.
- Bij woordenschat zijn geen verschillen geconstateerd in de werkwijze. Er is niet geïnventariseerd hoeveel woorden en welke woorden er worden aangeboden. De indruk is dat er geen essentiële verschillen zijn.
- Voor grammatica is in het vmbo-deel een aanzienlijk aantal extra onderwerpen opgenomen voor havo-doorstromers. Door deze aanvullingen wordt voorkomen dat de leerlingen hiaten hebben ten opzichte van de leerlingen uit 3 havo.

Het aantal open en realistische opdrachten is beperkt in zowel het vmbo-deel als het havodeel. Dit houdt het risico in dat de leerlingen het werken aan Nederlands vooral zullen ervaren als 'het vak Nederlands' en zich minder bewust worden van het feit dat de te leren vaardigheden ook bij andere vakken (en buiten school) gebruikt moeten worden.

De opbouw van de lesmaterialen voor 4 vmbo-g/t en 3 havo is vrijwel gelijk. In 4 havo krijgen de leerlingen te maken met een andere structuur en een andere manier van werken (met mogelijkheden voor differentiatie). Dit is voor beide groepen leerlingen nieuw, dus de docent zal hen hier wegwijzen in moeten maken. Door de mogelijkheid van differentiatie kunnen ook de vmbo-leerlingen op maat bediend worden.

Al met al kan geconcludeerd worden dat er voor leerlingen die doorstromen van 4 vmbo naar 4 havo geen grote problemen te verwachten zijn als in 4 vmbo, 3 en 4 havo met *Op niveau* gewerkt wordt. Voorwaarde is wel dat de leerlingen die de ambitie hebben naar de havo te gaan, in 4 vmbo de in de leergang opgenomen extra leerstofonderdelen aangeboden krijgen.

4. Onderzoek van de leergang *Nieuw Nederlands* (Noordhoff Uitgevers)

Opmerking vooraf: de inleidende teksten in dit hoofdstuk zijn vrijwel gelijk aan die in hoofdstuk 3. Dit is gedaan om de hoofdstukken 3 en 4 afzonderlijk goed leesbaar te maken. Het is denkbaar dat docenten alleen het hoofdstuk zullen lezen dat betrekking heeft op de leergang waarmee zij zelf te maken hebben.

In dit hoofdstuk wordt onderzocht wat verwacht kan worden van de aansluiting tussen 4 vmbo-tl en 4 havo als scholen werken met de leergang *Nieuw Nederlands*. Daarbij wordt uitgegaan van de situatie dat zowel op vmbo-tl als op havo gewerkt wordt met *Nieuw Nederlands*. Er wordt een vergelijking gemaakt tussen de delen van *Nieuw Nederlands* voor 4 vmbo gt⁵ en 3 havo, om te bezien of de verschillen tussen deze delen kunnen leiden tot hiaten bij doorstromende vmbo-leerlingen. Daarbij wordt gekeken naar de onderdelen begrijpend lezen/leesvaardigheid, woordenschat en grammatica, omdat dit de onderdelen zijn waarop havo's het vaakst deficiënties melden (Hofman en Spijkerboer, 2009). Ook wordt bezien in hoeverre er open en realistische opdrachten aanwezig zijn en hoe de aansluiting is tussen het materiaal voor 4 vmbo-tl en 3 havo enerzijds en dat voor 4 havo anderzijds.

De uitgever geeft aan dat de delen voor 4 vmbo gt, 3 havo en 4 havo door verschillende auteurs zijn geschreven. De delen voor het vmbo zijn vooral ontwikkeld met het oog op een goede voorbereiding op het vmbo-examen; de thema's in deze delen zijn gekozen met het oog op aansluiting op het mbo. Er heeft geen inhoudelijke afstemming plaatsgevonden met het oog op een doorlopende leerlijn van 4 vmbo naar 4 havo. Toen deze delen werden geschreven speelde doorstroom van vmbo naar havo minder. Intussen wordt gewerkt aan een nieuwe editie van de leergang. Daarbij is er nadrukkelijk aandacht voor doorlopende leerlijnen. De referentieniveaus taal zijn uitgangspunt en er wordt bezien welke aanpassingen of extra onderdelen nodig zijn voor een goede aansluiting voor leerlingen die doorstromen van vmbo-tl naar havo.

Nieuw Nederlands kent voor zowel 4 vmbo gt als 3 havo een leerboek en een activiteitenboek, ondersteund door digitaal materiaal via een methodesite. Het activiteitenboek is losbladig en bevat bladen voor een taalportfolio, extra oefeningen, invulbladen, projectbladen en een 'gereedschapskist'. De methodesite bevat extra oefenmateriaal en diagnostische toetsen waarmee de leerling kan controleren of hij iets beheerst. Voor de bovenbouw havo is er een leerboek 4/5 havo, met aanvullende opdrachten op de methodesite. In beide delen komen hier en daar opdrachten voor die gemarkeerd zijn met een ster. Dit zijn extra moeilijke opdrachten. In het vmbo-deel wordt niet aangegeven dat deze opdrachten specifiek geschikt zijn voor leerlingen die willen doorstromen naar havo.

4.1 Vergelijking van het programma voor 4 vmbo-tl en 3 havo

De opbouw van de delen van *Nieuw Nederlands* voor 4 vmbo gt en 3 havo is in grote lijnen gelijk. Het vmbo-deel heeft vijf hoofdstukken en twee projecten (aan het eind van de

⁵ De uitgever hanteert de aanduiding 4 vmbo gt deze wordt hier overgenomen.

hoofdstukken 2 en 4). Het havodeel heeft zes hoofdstukken en drie projecten (aan het eind van de hoofdstukken 2, 4 en 6). Ieder hoofdstuk heeft een thema. De hoofdstukken hebben een vaste opbouw in paragrafen (zie tabel 4.1).

Tabel 4.1 Opbouw van de hoofdstukken in *Nieuw Nederlands*

4 vmbo gt	3 havo
lezen	lezen
spreken/kijken/luisteren	spreken/kijken/luisteren
schrijven	schrijven
examen doen	taak
taal en woordenschat	woordenschat
	taalbeschouwing
spelling en grammatica	grammatica
	spelling
fictie	fictie
test	test
project (hoofdstuk 2 en 4)	project (hoofdstuk 2, 4,6)

Er zijn enkele verschillen tussen de beide delen:

- De paragraaf 'examen doen' ontbreekt (uiteraard) in het deel voor 3 havo.
- Het havodeel heeft in elk hoofdstuk één taak, die als aparte paragraaf wordt benoemd. In het vmbo-deel zijn steeds taken opgenomen in de paragrafen 'lezen', 'spreken/kijken/luisteren' en 'schrijven'. In de inleiding voor de leerling ("Zo werk je met Nieuw Nederlands") is een taak omschreven als "...een doe-opdracht, waarin je samenwerkt met klasgenoten". De taken omvatten een aantal stappen die toeleiden naar een concreet product, dat de leerlingen kunnen bewaren in hun taalportfolio. Een project is volgens de inleiding 'een grote taak'.
- De paragraaf 'taalbeschouwing' ontbreekt in het vmbo-deel.

Op de inhoud van de diverse paragrafen wordt hier niet nader ingegaan. Dit komt gedeeltelijk aan de orde in de rest van dit hoofdstuk. Hieronder wordt een vergelijking gemaakt tussen de programma's voor 4 vmbo-tl en 3 havo voor leesvaardigheid, woordenschat en grammatica.

Leesvaardigheid

Begonnen wordt met het onderdeel 'lezen'. In deze paragraaf gaat het om het lezen van zakelijke teksten (non-fictie). Het lezen van fictie komt aan de orde in de paragrafen 'fictie'. Dit wordt hier buiten beschouwing gelaten.

In de paragrafen 'lezen' wordt gekeken naar de lengte en de herkomst van de leesteksten en naar tekstsoorten. Ook wordt geïnventariseerd welke theorie er wordt aangeboden.

Tekstlengte

Regelmatig wordt opgemerkt dat leerlingen op de havo met langere teksten te maken krijgen dan op het vmbo. Hier is de vraag of leerlingen die via de havo-onderbouw in 4 havo komen, al gewend zijn aan langere leesteksten dan tl-leerlingen.

In de twee onderzochte delen van *Nieuw Nederlands* zijn bij de leesteksten in de paragrafen 'lezen' alleen de alinea's genummerd en niet de regels. Ook zijn de tekstsoorten divers en

kennen niet alle teksten dezelfde lay-out. Om een goede vergelijking te maken is het noodzakelijk om de aantallen regels en/of woorden te inventariseren. Vanwege de beschikbare tijd is dat hier niet gedaan.

In beide delen blijken de met een ster gemarkeerde oefeningen (extra moeilijk) relatief lange teksten te bevatten.

Herkomst leesteksten

De herkomst van leesteksten kan iets zeggen over hun moeilijkheidsgraad. Daarom wordt hier bekeken of leerlingen in 4 vmbo geconfronteerd worden met andere teksten dan de leerlingen in 3 havo. Tabel 4.2 geeft de uitkomst van deze inventarisatie weer.

Tabel 4.2 Herkomst leesteksten in de paragrafen 'lezen' in *Nieuw Nederlands* (leerboeken)

	4 vmbo gt	3 havo
gratis dagbladen	1	
regionale dagbladen		3
landelijke dagbladen	1	5
opiniebladen	1	3
overige tijdschriften		1
brochures / advertenties	4	
boek		
nieuwssites	3	1
sites van landelijke dagbladen	4	1
sites van opiniebladen		1
informatieve sites	7	6
internetforum	1	
TOTAAL	22	21

Wat opvalt, is dat in het vmbo-deel relatief veel teksten van internet afkomstig zijn. Het betreft dan vooral teksten die van nieuws- en krantensites komen; voor het havodeel zijn meer teksten uit kranten en opiniebladen gebruikt. De teksten zijn afgezien van het medium goed vergelijkbaar.

Tekstsoorten

In het referentiekader taal worden bij het lezen van zakelijke teksten drie 'taken' onderscheiden. Dit staat voor niveau 2F als volgt omschreven.

1. Lezen van informatieve teksten.

Kan informatieve teksten lezen, waaronder schoolboek- en studieteksten (voor taal- en zaakvakken), standaardformulieren, populaire tijdschriften, teksten van internet, notities en schematische informatie (waarin verschillende dimensies gecombineerd worden) en het alledaagse nieuws in de krant.

2. Lezen van instructies.
Kan instructieve teksten lezen, zoals recepten, veelvoorkomende aanwijzingen en gebruiksaanwijzingen en bijsluiters van medicijnen.
3. Lezen van betogende teksten.
Kan betogende, vaak redundante teksten lezen, zoals reclameteksten, advertenties, folders, maar ook brochures van formele instanties of licht opiniërende artikelen uit tijdschriften.

Op basis van deze indeling is voor dit onderzoek een onderscheid gemaakt in vier tekstsoorten: informatieve teksten, instructies, betogende teksten, teksten met informatieve en betogende elementen. De laatste tekstsoort is toegevoegd omdat hiervan in beide leergangen af en toe sprake was. Geïventariseerd is tot welke van deze vier tekstsoorten de leesteksten in de beide leergangen behoren (interpretatie onderzoeker). Dit wordt weergegeven in tabel 4.3.

Tabel 4.3 Tekstsoorten in de paragrafen 'lezen' in *Nieuw Nederlands* (leerboeken)

	4 vmbo gt	3 havo
informatieve teksten	13	14
instructies	1	-
betogende teksten	6	6
teksten met informatieve en betogende elementen	1	1

Het valt op dat het aantal informerende en betogende teksten in de beide delen gelijk is. Dit is opmerkelijk omdat in het havodeel veel meer aandacht wordt besteed aan argumenteren dan in het vmbo-deel (zie hieronder bij de aangeboden theorie). De betogende teksten blijken echter wel verschillend van karakter te zijn: in het vmbo-deel betreft het advertenties en brochures en adviserende teksten op internet, in het havodeel voornamelijk opiniërende artikelen.

Aangeboden theorie

Uit tabel 4.4 blijkt dat de aangeboden theorie in het vmbo-deel verschilt van die in het havodeel. In de tabel zijn de onderwerpen gemarkeerd die in zowel het vmbo-deel als het havodeel voorkomen, de niet gemarkeerde onderwerpen komen alleen in het vmbo- of alleen in het havodeel voor. (N.B. De onderwerpen zijn opgenomen in de volgorde waarin ze in de boeken voorkomen, overeenkomende onderwerpen staan dus niet naast elkaar.)

Tabel 4.4 Aangeboden theorie in de paragrafen 'lezen' in *Nieuw Nederlands* (leerboek)

4 vmbo gt	3 havo
Doel en inhoud	Functiewoorden
Tekstsoorten	Signaalwoorden
Hoofdgedachte	Argumenteren
Lay-out	<ul style="list-style-type: none"> • Standpunt onderbouwen
Titel	<ul style="list-style-type: none"> • Feitelijke/niet feitelijke argumenten
Tussenkopjes	<ul style="list-style-type: none"> • Enkelvoudige/meervoudige argumentatie
Alinea-indeling	<ul style="list-style-type: none"> • Onderschikkende argumentatie
Lettertype	Vaste tekststructuren
Afbeeldingen	<ul style="list-style-type: none"> • Probleem - oplossing
Verbanden + signaalwoorden	<ul style="list-style-type: none"> • Verklaring
<ul style="list-style-type: none"> • Opsomming 	<ul style="list-style-type: none"> • Vraag - antwoord
<ul style="list-style-type: none"> • Voorbeeld 	Argumentatiestructuur
<ul style="list-style-type: none"> • Oorzaak-gevolg 	<ul style="list-style-type: none"> • Aspectenstructuur
<ul style="list-style-type: none"> • Tijd 	<ul style="list-style-type: none"> • Verleden/heden/toekomststructuur
<ul style="list-style-type: none"> • Voorwaarde 	<ul style="list-style-type: none"> • Voor- en nadelenstructuur
<ul style="list-style-type: none"> • Reden 	Argumenteren
<ul style="list-style-type: none"> • Tegenstelling 	<ul style="list-style-type: none"> • Tegenargument, weerlegging
<ul style="list-style-type: none"> • Doel-middel 	Kritisch lezen
Signaalwoorden	<ul style="list-style-type: none"> • Auteur deskundig?
Functie van een tekstdeel	<ul style="list-style-type: none"> • Auteur partijdig?
<ul style="list-style-type: none"> • Inleiding-kern-slot 	<ul style="list-style-type: none"> • Wanneer/waar gepubliceerd?
Feiten en meningen	<ul style="list-style-type: none"> • Bronnen recent?
<ul style="list-style-type: none"> • Controleerbaar? 	<ul style="list-style-type: none"> • Bronnen betrouwbaar?
<ul style="list-style-type: none"> • Wie aan het woord? 	<ul style="list-style-type: none"> • Argumenten sterk?
Signaalzinnen	<ul style="list-style-type: none"> • Klopt het?

Het belangrijkste verschil is de uitgebreide aandacht voor argumenteren in het havodeel. Dit onderwerp ontbreekt in de eindtermen voor het vmbo en het is daarom niet vreemd dat het niet prominent aanwezig is in deel 4 vmbo gt. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat enkele onderwerpen al in deel 3 vmbo gt aan de orde zijn geweest (standpunt onderbouwen, tegenargumenten). Ook is er in opdrachten bij leesteksten aandacht voor argumenten. Zo komt het onderscheid tussen feitelijke en niet-feitelijke argumenten naar voren in blok 5, in de paragraaf 'feiten en meningen'. Ook bij de andere vaardigheden is er aandacht voor argumentatie⁶. Al met al kan verwacht worden dat er voor vmbo-leerlingen die doorstromen naar 4 havo vooral wat de theorie betreft enige achterstand kan zijn ten opzicht van leerlingen

⁶ Dit wordt benadrukt door de uitgever.

uit 3 havo. Deze achterstand zal goed zijn in te lopen met de cursus argumentatie in het deel voor 4/5 havo, waarin alle basiskennis wordt herhaald.

Woordenschat

In *Nieuw Nederlands 4 vmbo gt* komt in elk hoofdstuk een paragraaf 'Taal en woordenschat' voor. De insteek is voornamelijk praktisch. Zo kennen de paragrafen in hoofdstuk 1, 2 en 3 de onderwerpen 'Het woordenboek gebruiken', 'Kleine lettertjes' en 'Verhullend taalgebruik'. De woorden worden soms aangeboden in teksten rond het thema van de paragraaf (bijvoorbeeld bij 'Kleine lettertjes'). Er worden diverse oefenvormen gebruikt en de leerlingen moeten ook zelf aan de slag met bijvoorbeeld het zoeken van teksten of het maken van zinnen. Daarbij moeten leerlingen ook samenwerken.

In het deel voor 3 havo heeft elk hoofdstuk een paragraaf 'woordenschat'. In deze paragrafen worden veel begrippen aangeboden en wordt uitleg gegeven over stijlfiguren en stijlmiddelen. De leerlingen leren deze te herkennen en te gebruiken. Er is ook veel aandacht voor het verbeteren van foutief gebruik. Net als in het vmbo-deel worden nieuwe woorden deels aangeboden in teksten en ook hier komt een diversiteit aan oefenvormen voor.

Vergelijking van de paragrafen in het vmbo-deel en het havodeel maakt duidelijk dat leerlingen die van 4 vmbo-tl doorstromen naar 4 havo minder begrippen hebben geleerd dan de leerlingen uit 3 havo. Ook zullen zij verkeerd gebruikte stijlmiddelen waarschijnlijk minder snel herkennen (en misschien eerder gebruiken), omdat ze daar minder mee geoefend hebben.

Het karakter van de teksten waarin woorden worden aangeboden in de beide delen, is vergelijkbaar: informatieve teksten over maatschappelijke onderwerpen, afkomstig uit dagbladen (meer in het havodeel) of van internet (meer in het vmbo-deel). Er is niet geïnventariseerd welke woorden of hoeveel woorden de leerlingen aangeboden krijgen in de beide delen. Het is op basis van de uitgevoerde vergelijking dan ook niet te zeggen of de leerlingen door het gebruik van *Nieuw Nederlands 4 vmbo gt* over een kleinere algemene woordenschat zullen beschikken dan de leerlingen uit 3 havo.

Grammatica

In tabel 4.5 staat een overzicht van de grammaticale onderwerpen die in de paragrafen 'spelling en grammatica' (4 vmbo gt) en 'grammatica' (3 havo) aan de orde komen. In het vmbo-deel staat spelling (algemene spellingkwesties, werkwoordspelling, hoofdlettergebruik, interpunctie) samen met grammatica in een paragraaf en maakt daar een belangrijk deel van uit. In het havodeel is er een afzonderlijke paragraaf 'spelling'. Spelling is in tabel 4.5 niet meegenomen.

Tabel 4.5 Grammaticale onderwerpen in *Nieuw Nederlands* (leerboeken)

4 vmbo gt	3 havo
<p>Woordsoorten benoemen:</p> <p>lidwoord - bijvoeglijk naamwoord - zelfstandig naamwoord - werkwoord - persoonlijk voornaamwoord - bezittelijk voornaamwoord - aanwijzend voornaamwoord - vragend voornaamwoord - telwoord – voorzetsel - bijwoord - voegwoord</p>	<p>Woordsoorten benoemen:</p> <p>bepaald lidwoord - onbepaald lidwoord - zelfstandig naamwoord - zelfstandig werkwoord - hulpwerkwoord - koppelwerkwoord - persoonlijk voornaamwoord - bezittelijk voornaamwoord - aanwijzend voornaamwoord - vragend voornaamwoord - wederkerend voornaamwoord - wederkerig voornaamwoord - betrekkelijk voornaamwoord - onbepaald voornaamwoord - hoofdtelwoord - rangtelwoord - voorzetsel - bijwoord - tussenwerpsel - nevenschikkend voegwoord - onderschikkend voegwoord</p>
<p>Zinsdelen benoemen:</p> <p>persoonsvorm - onderwerp – gezegde - lijdend voorwerp - meewerkend voorwerp - bijwoordelijke bepaling</p>	<p>Zinsdelen benoemen:</p> <p>persoonsvorm - onderwerp - werkwoordelijk gezegde - naamwoordelijk gezegde - lijdend voorwerp - meewerkend voorwerp - bijwoordelijke bepaling</p>
Lijdende en bedrijvende vorm	Werkwoordelijk gezegde met wederkerende werkwoorden
Verwijswoorden	Werkwoordelijke uitdrukkingen
	Wederkerend en wederkerig voornaamwoord
	Zinsdeelzinnen
	Zelfstandig werkwoord, hulpwerkwoord en koppelwerkwoord in samengestelde zinnen
	Bijvoeglijke bijzin
	Correct verwijzen
	Beknopte bijzinnen
	Foutieve beknopte bijzinnen
	Samentrekkingen
	Foutieve samentrekkingen
	Incongruentie
	Ambigüiteit
	Onjuist gebruik van de lijdende vorm

Uit het overzicht wordt in een oogopslag duidelijk dat er grote verschillen zijn, het havodeel bevat een groot aantal onderwerpen dat niet voorkomt in het vmbo-deel. In hoeverre dit voor doorstromende leerlingen problemen zal opleveren in 4 en 5 havo staat te bezien. In het leerboek voor 4/5 havo komt grammatica niet voor (in de eindtermen voor havo evenmin).

Overigens dekken de grammaticale onderwerpen in het vmbo-deel de inhoud van het domein 'Begrippenlijst en taalverzorging' in het referentiekader taal goed af (het domein is alleen voor de niveaus 1F en 2F ingevuld). De vele extra onderwerpen uit het havodeel zijn in het referentiekader taal niet terug te vinden.

4.2 Aanwezigheid van open en realistische opdrachten

Bij open opdrachten gaat de leerling zelfstandig aan het werk, soms in tweetallen of groepjes. Er is ruimte voor eigen keuzes, eigen inbreng. Een opdracht is realistisch als deze voor de leerling herkenbaar is als iets dat hij ook buiten het vak Nederlands tegen kan komen. In open en realistische opdrachten gebruiken de leerlingen meestal meerdere vaardigheden en komen ze tot een concreet product of resultaat. Zulke opdrachten zijn over het algemeen motiverend voor leerlingen. Ook laten deze opdrachten de leerlingen ervaren dat het bij Nederlands gaat om zaken die je 'in het echt' nodig hebt. De feedback die zij op hun producten en prestaties krijgen kan ervoor zorgen dat zij ook bij andere vakken (talig) betere prestaties gaan leveren.

In de delen van *Nieuw Nederlands* voor 4 vmbo gt en 3 havo zijn taken en projecten opgenomen. Dit zijn open en realistische opdrachten. Door middel van een stappenplan werken de leerlingen, veelal in groepjes, aan concrete producten. Het aantal taken in het vmbo-deel is groter dan dat in het havodeel: drie taken per hoofdstuk tegenover een taak per hoofdstuk. Daarnaast bevat het vmbo-deel twee projecten, het havodeel drie. Dit laatste heeft ermee te maken dat het vmbo-deel wat korter is, vanwege het kortere schooljaar.

In het vmbo-deel komen binnen de paragrafen ook regelmatig korte vragen of opdrachten voor die de leerling uitnodigen tot activiteiten 'buiten het boek'. Enkele voorbeelden:

- Een onderwerp kiezen, daarover vragen formuleren, antwoorden zoeken in zelf gezochte artikelen, deze opschrijven en in taalportfolio bewaren
- Op internet algemene voorwaarden zoeken van bijvoorbeeld een webwinkel, deze lezen, lastige stukken markeren, betekenissen opzoeken, opvallende zaken

Al met al ervaren de leerlingen met *Nieuw Nederlands* in zowel 4 vmbo-tl als 3 havo regelmatig dat de dingen die zij leren bij het vak Nederlands bruikbaar zijn 'in het echt'. In het vmbo-deel is het aandeel van de open en realistische opdrachten wel groter dan in het havodeel.

4.3 Vergelijking van het lesmateriaal voor 4 vmbo-tl, 3 havo en 4/5 havo

Het materiaal voor 4 vmbo gt en voor 3 havo kent zoals gezegd een grotendeels gelijke opbouw. In beide gevallen is sprake van een leerboek met een aantal hoofdstukken die elk een thema hebben. De hoofdstukken zijn opgebouwd uit steeds dezelfde paragrafen. Het materiaal is bedoeld om 'van voor naar achter' door te werken - waarbij de docent natuurlijk nog wel keuzes kan maken.

Het leerboek voor 4/5 havo kent een heel andere opzet. Het is ingedeeld in elf zogenoemde 'cursussen': Lezen, Schrijven, Spreken, Argumenteren, Formuleren, Spellens, Documenteren en onderzoeken, Woordenschat, Samenvatten en schematiseren, Taalbeschouwing, Eindexamen. Elke cursus bestaat uit een aantal hoofdstukken. Deze indeling maakt duidelijk dat hier geen sprake kan zijn van 'van voor naar achter' werken. De docentenhandleiding geeft aan hoe docenten een jaarplanning kunnen maken, er zijn meerdere routes mogelijk. Uiteraard hebben veel onderdelen met elkaar te maken, de docentenhandleiding geeft aan hoe deze in samenhang behandeld kunnen worden. Aan het begin van een hoofdstuk staat in voorkomende gevallen ook vermeld welke hoofdstukken voorwaardelijk zijn.

Elk hoofdstuk is weer onderverdeeld in paragrafen, die theorie en opdrachten bevatten. Regelmatig moeten kranten of tijdschriften gebruikt worden, of internet. Ook wordt er verwezen naar de zogenoemde i-clips: interactieve opdrachten op de methodesite. Hiernaast zijn er nog opdrachten opgenomen die aangeduid worden met het woord 'praktijk'. Dit zijn open en

realistische opdrachten. Het leerboek is zo geschreven dat leerlingen er ook zelfstandig mee kunnen werken. De uitstraling van dit leerboek is wat 'zakelijker' dan die van de boeken voor 4 vmbo en 3 havo.

De diverse hoofdstukken bevatten steeds een totaaloverzicht van wat leerlingen moeten kennen en kunnen aan het eind van de havo. Daardoor staan er ook veel zaken in die al in de onderbouw van de havo of op het vmbo aan de orde zijn geweest. Dit biedt de gelegenheid om eventuele hiaten bij leerlingen (uit 4 vmbo en 3 havo) weg te werken.

Uit het bovenstaande blijkt dat de leerlingen in 4 havo te maken krijgen met een andere manier van werken. Dit geldt zowel voor de leerlingen uit 4 vmbo-tl als voor degenen die uit 3 havo komen. De stap is op dit gebied voor beide groepen even groot. Uit de paragrafen hierboven is naar voren gekomen dat leerlingen uit 4 vmbo mogelijk een zekere kennisachterstand kunnen hebben ten opzichte van leerlingen uit 3 havo. Hoeveel 'last' de leerlingen uit 4 vmbo daarvan zullen hebben, zal afhangen van de manier waarop de docent het lesprogramma inricht. De stof die vmbo-leerlingen gemist hebben in vergelijking met de havoleerlingen, is allemaal wel aanwezig in de 'cursussen' van het leerboek voor 4/5 havo (behalve voor grammatica). Het is aan de docent om hieraan voldoende aandacht te schenken.

De leesteksten in het 4/5-havodeel zijn verschillend van lengte, afhankelijk van wat er geoefend moet worden. Een aantal teksten is wat langer dan de teksten in de delen voor 4 vmbo en 3 havo. De teksten komen voor het grootste deel uit landelijke dagbladen (Volkskrant, NRC Handelsblad, Trouw) en tijdschriften (Elsevier, Psychologie). Het is, ook qua onderwerpen, niet zo dat de leerlingen in 4 havo ineens met heel andere teksten te maken krijgen.

4.4 Samenvatting en conclusie

Vergelijking van de delen voor 4 vmbo gt en 3 havo laat een aantal verschillen zien.

- Bij leesvaardigheid valt op dat er in het havodeel veel aandacht is voor argumenteren, terwijl dit wat minder het geval is in het vmbo-deel (al wordt enige theorie aangeboden in het deel voor 3 vmbo en komt argumentatie wel aan de orde bij tekstvragen en bij andere vaardigheden). Het karakter van de betogende teksten in het havodeel is ook anders dan in het vmbo-deel: voor vmbo advertenties, brochures, adviserende internetteksten, voor havo opiniërende artikelen. Opgemerkt moet worden dat er in het deel voor 4/5 havo een aparte cursus argumenteren is opgenomen, die niet veel voorkennis veronderstelt. Hiermee kunnen verschillen tussen leerlingen worden opgeheven.
- Bij woordenschat is de insteek in het vmbo-deel vooral praktisch, in het havodeel meer theoretisch. Hier worden veel meer begrippen aangeboden en is er meer aandacht voor stijlmiddelen en stijlfiguren. Leerlingen leren foutief gebruik te herkennen.
- Ook bij grammatica is er een aanzienlijk verschil: in het havodeel worden veel meer onderwerpen aangeboden en worden zaken meer uitgediept dan in het vmbo-deel. Het is de vraag of dit tot problemen zal leiden, aangezien grammatica in het leerboek voor 4/5 havo niet terugkomt en ook geen onderdeel uitmaakt van de eindtermen havo.

De opbouw van de delen van *Nieuw Nederlands* voor 4 vmbo gt en voor 3 havo is in grote lijnen gelijk. De boeken kunnen 'van voor naar achter' worden doorgewerkt. De structuur van het materiaal voor 4/5 havo wijkt hier sterk van af. Hier is sprake van een indeling in 'cursussen' die elk een vaardigheid behandelen. De docentenhandleiding geeft aan hoe docenten een programmaopbouw kunnen maken. Leerlingen uit 4 vmbo en uit 3 havo zullen in gelijke mate moeten wennen aan deze nieuwe werkwijze. Dat wil niet zeggen dat dit negatief is. De uitgever laat weten dat de gebruikers van de leergang positief reageren op het feit dat alle onderdelen bij elkaar staan. Zij vinden het hierdoor gemakkelijker om stof op te zoeken of terug te lezen en om hiaten weg te werken.

De conclusie uit het bovenstaande is dat vmbo-leerlingen die alleen met *Nieuw Nederlands* hebben gewerkt, bij instroom in 4 havo enige achterstand in theoretische kennis kunnen hebben

ten opzichte van leerlingen uit 3 havo. Het materiaal voor 4/5 havo biedt wel een totaaloverzicht van alle benodigde theorie en voldoende oefenmogelijkheden om deze zaken bij te leren, maar het is voor leerlingen natuurlijk beter om zonder hiaten te beginnen.

In hoeverre leerlingen uit 4 vmbo-tl ook minder taalvaardigheden zullen hebben verworven dan de leerlingen uit 3 havo, is een heel andere vraag. Deze is op basis van de hier gemaakte vergelijking niet te beantwoorden.

De uitgever heeft laten weten dat bij de volgende editie van de leergang gezorgd zal worden voor doorlopende leerlijnen. Ook zal het materiaal dan afgestemd zijn op de referentieniveaus. Waar nodig zal voorzien worden in extra materiaal om hiaten te voorkomen.

5. Algemene conclusies en aanbevelingen

Dit hoofdstuk begint met een aantal algemene conclusies naar aanleiding van de vorige hoofdstukken. Vervolgens worden aanbevelingen gedaan voor scholen die voor Nederlands een doorlopende leerlijn willen creëren van 4 vmbo-tl naar 4 havo.

5.1 Algemene conclusies

De eindtermen voor Nederlands voor vmbo-tl en havo sluiten over het algemeen goed op elkaar aan. Het enige domein dat op de havo wel deel uitmaakt van de eindtermen en op vmbo niet, is argumentatieve vaardigheden.

Het maakt uit met welke leergang er gewerkt wordt in 4 vmbo-tl. In de hoofdstukken hiervoor zijn twee veel gebruikte leergangen tegen het licht gehouden. Gebleken is dat de leergang *Op niveau* voorziet in extra leerstofonderdelen waarmee voorkomen kan worden dat leerlingen uit 4 vmbo-tl met hiaten in kennis en vaardigheid aan 4 havo beginnen (in vergelijking met leerlingen uit 3 havo). De onderzochte editie van de leergang *Nieuw Nederlands* voorziet daar niet in. In 4 vmbo-tl krijgen de leerlingen bij alle drie de onderzochte onderdelen (leesvaardigheid, woordenschat en grammatica) bepaalde onderwerpen niet aangeboden die in 3 havo wel aan de orde komen. De uitgever laat weten dat in een nieuwe editie van de leergang dit probleem opgelost zal worden.

De onderzochte leergangen verschillen in de mate waarin open en realistische opdrachten voorkomen. *Op niveau* biedt relatief weinig van zulke opdrachten, waardoor vooral de indruk wordt gegeven van Nederlands als een schoolvak. *Nieuw Nederlands* biedt meer open en realistische opdrachten, vooral in het vmbo-deel. Ook bij kleinere opdrachten moeten leerlingen meer 'buiten het boek' bezig zijn. Daardoor lijken de taken bij Nederlands meer op taken bij andere vakken.

Het lesmateriaal voor 4 vmbo-tl en 3 havo lijkt bij beide leergangen veel op elkaar. De manier waarop het lesmateriaal voor 4/5 havo is ingericht, is bij beide duidelijk anders. Leerlingen uit zowel 4 vmbo als 3 havo zullen daaraan moeten wennen, de docenten in 4 havo zullen hen wegwijs moeten maken. In beide leergangen worden overzichten aangeboden van alle theorie die van belang is in 4 en 5 havo, daarin worden ook onderwerpen meegenomen die in eerdere leerjaren al aan de orde zijn geweest (of niet, op het vmbo). Leerlingen kunnen daarmee alles naslaan of bijleren. *Op niveau* werkt als enige van de twee onderzochte leergangen in 4 havo met een systeem van differentiatie. Leerlingen kunnen waar nodig een 'stapje terug (...) doen' met oefeningen op startniveau. Op die manier kunnen hiaten bij doorstromende vmbo-leerlingen worden opgevangen.

5.2 Aanbevelingen voor het creëren van een doorlopende leerlijn

Hieronder worden aanbevelingen gedaan voor de invulling van het vak Nederlands. Daarbij wordt verder gekeken dan het gebruik van methodes en het voorkomen van hiaten in kennis. Vanuit het vak Nederlands kan een belangrijke bijdrage geleverd worden aan een goede voorbereiding van tl-leerlingen op het leren in 4 en 5 havo, bij alle vakken.

Breng de situatie voor uw eigen leerlingen in beeld

Om te komen tot doorlopende leerlijnen voor alle leerlingen is het van belang dat docenten van vmbo('s) en havo('s) met elkaar in contact treden en in beeld brengen wat hun leerlingen (moeten) kennen en kunnen aan het begin van 4 havo. Daarbij is inbreng nodig van docenten van 4 vmbo-tl, 3 havo en 4 havo. Lang niet altijd zal er op vmbo en havo met dezelfde leergang gewerkt worden. Maar ook als dat wel het geval is, is dat geen garantie dat leerlingen zonder hiaten aan 4 havo beginnen, dat is hiervoor duidelijk geworden. Door de gebruikte lesprogramma's naast elkaar te leggen kunnen docenten in beeld krijgen waar mogelijke problemen zitten en waar de aansluiting dus verbeterd moet worden.

Bepaal welke onderwerpen extra behandeld moeten worden op het vmbo

Op basis van de afstemming tussen vmbo, 3 en 4 havo kan bepaald worden welke onderwerpen extra aandacht moeten krijgen op het vmbo.

Het is te verwachten dat dit in ieder geval nodig zal zijn voor het onderwerp argumenteren. Argumentatieve vaardigheden zitten niet in de eindtermen voor het vmbo en wel in die voor de havo. Het kan per leergang verschillen hoeveel aandacht er in de onderbouw havo al aan dit onderwerp geschonken wordt en hoe groot het verschil tussen het lesmateriaal voor 4 vmbo en 3 havo is. Afhankelijk daarvan zal het extra aanbod voor vmbo-tl-leerlingen meer of minder omvangrijk moeten zijn. De theoretische en praktische kanten van argumentatieve vaardigheden komen aan de orde bij zowel lezen (opiniërende artikelen) als schrijven (betogen) en mondelinge vaardigheden (voordrachten, debatten en discussies). Het is goed om in een extra aanbod al deze vaardigheden mee te nemen.

Afhankelijk van de gebruikte methode kan er een behoorlijk verschil bestaan tussen wat er aan theoretische kennis wordt aangeboden in 4 vmbo-tl en 3 havo, in het bijzonder met betrekking tot grammatica. Vanuit havo's wordt vaak gemeld dat doorstromende tl-leerlingen hiaten hebben op dit gebied. Maar docenten die afstemmen over hun programma's dienen zich te realiseren dat grammaticale kennis geen deel uitmaakt van de eindtermen en geen doel op zich moet zijn. Belangrijk is dat zij vooral nagaan welke kennis echt noodzakelijk is voor het bereiken van het beoogde taalvaardigheidsniveau.

Werk ook aan algemene niveauverhoging, sluit aan bij de toekomstige tussendoelen en toetsing voor 3 havo

Voor het vmbo is referentieniveau 2F het te behalen eindniveau. Het eindexamenprogramma is hierop aangepast. Voor havo geldt niveau 3F als eindniveau. Het Ministerie van OCW heeft de intentie voor de kernvakken Nederlands, Engels en wiskunde diagnostische toetsen in te voeren aan het eind van de onderbouw (voor havo en vwo aan het eind van het derde leerjaar). De concepttussendoelen (nog niet gepubliceerd) die geformuleerd zijn als basis voor de ontwikkeling van deze toetsen, liggen voor 3 havo iets boven niveau 2F. Voor doorstromende leerlingen is het dus goed om ook iets boven niveau 2F uit te komen (zeker ook gezien het feit dat de stap van 2F naar 3F behoorlijk groot is). Het is aan te raden om als vmbo de ontwikkelingen hieromtrent goed te volgen. Als er tussendoelen vastgesteld zijn, kan men deze mede als leidraad gebruiken voor beslissingen over het programma in vmbo-tl (in ieder geval voor de leerlingen die willen doorstromen naar havo, maar liever voor alle leerlingen, want ook in mbo-opleidingen op niveau 4 is 3F het te behalen eindniveau). Als de diagnostische toetsing ingevoerd wordt, zullen er ongetwijfeld ook handreikingen en voorbeeldtoetsen verschijnen. Deze kunnen dan ook goed gebruikt worden.

Zorg voor voldoende open en realistische opdrachten en zoek daarin verbinding met andere vakken

Het is belangrijk dat leerlingen taalvaardigheden oefenen in realistische situaties. Daarvoor zijn opdrachten nodig waarin leerlingen geen kennis over taal aanleren, of 'droog' oefenen met bepaalde vaardigheden, maar de taal echt gebruiken. Dit geldt natuurlijk niet specifiek voor

leerlingen die willen doorstromen naar havo. Voor alle leerlingen is het belangrijk om op deze manier bezig te zijn en te ervaren dat taalvaardigheid van belang is voor andere vakken en situaties buiten school. Als leergangen op dit gebied weinig bieden, is het zinvol om zelf open en realistische opdrachten toe te voegen. Deze kunnen ontleend worden aan andere vakken, te maken hebben met de keuze voor een vervolgopleiding (LOB) of ontleend zijn aan de beroepenvelden (mbo) of profielen (havo) waar leerlingen in hun vervolgstudie mee te maken gaan krijgen. Zo wordt ook gezorgd voor verbreding; over het algemeen zijn opdrachten bij Nederlands meer gericht op algemene persoonlijke of publieke domeinen dan op werk en studie.

Schenk in het bijzonder aandacht aan studerend lezen

Begrijpend lezen is de vaardigheid waarop hiaten het meest genoemd worden in het onderzoek van Hofman en Spijkerboer (2009). Het valt te verwachten dat dit te maken heeft met het feit dat begrijpend lezen, en meer in het bijzonder studerend lezen, bij alle schoolvakken erg belangrijk is. Bij alle vakken lezen leerlingen teksten om informatie op te nemen en te reproduceren in bijvoorbeeld toetsen, om met de verworven kennis te handelen en deze toe te passen in nieuwe contexten. Teksten in schoolboeken voor andere vakken zijn niet altijd aangepast aan het niveau van taalvaardigheid dat van de leerling verwacht wordt op een bepaald moment. Het is dan ook wenselijk om specifiek te werken aan de vaardigheid studerend lezen. Oefenen met teksten van andere vakken, met andere oefenvormen dan alleen 'teksten met vragen', is een goede manier om leerlingen beter voor te bereiden op doorstromen. Ook dit geldt natuurlijk niet alleen voor leerlingen die doorstromen naar havo. Wel kan het zinvol zijn hen in het kader van hun specifieke voorbereiding te laten kennismaken en oefenen met teksten van andere vakken uit 4 havo. De publicatie *Lezen onder de loep* (SLO, 2011) geeft handreikingen voor het werken aan studerend lezen.

Werk samen met collega's van andere vakken aan het uitbreiden van de woordenschat van de leerlingen

Leerlingen leren nieuwe woorden het beste als die woorden voorkomen in betekenisvolle contexten en regelmatig terugkomen. Het is aan te bevelen om docenten van alle vakken bewust te maken van het belang van woordenschat en afspraken te maken over de manier waarop zij aandacht schenken aan het leren van woorden en uitdrukkingen. Het gaat dan natuurlijk om woorden uit het betreffende vak, maar daarnaast ook om schooltaalwoorden en algemene woordenschat.

Beslis hoe u het lesprogramma wilt aanpassen en werk het lesprogramma uit

Beslis of u het programma voor alle tl-leerlingen zo wilt aanpassen dat er geen hiaten ontstaan voor doorstromers naar havo, of dat u een specifiek programma wilt aanbieden aan leerlingen met havo ambitie. Wilt u een apart programma aanbieden, bepaal dan op welke manier u dit wilt of kunt organiseren. Hiervoor zijn verschillende scenario's denkbaar: aparte klassen creëren voor doorstromers naar mbo en havo, extra lessen aanbieden aan leerlingen met havo-ambitie, of er door middel van individuele programma's (differentiatie) voor zorgen dat iedere leerling krijgt wat hij nodig heeft. SLO heeft deze scenario's uitgewerkt in de publicatie *Scenario's' voor de aansluiting tussen vmbo-tl en havo* (SLO, 2011). Werk een lesprogramma uit dat past binnen de gekozen organisatievorm. Het zal mede van deze keuze afhangen in welk stadium begonnen wordt met het extra aanbod.

Extra suggestie: overweeg het invoeren van 'vrij lezen'

Op verschillende scholen zijn positieve ervaringen opgedaan met het invoeren van een 'leesuur'. Dit houdt in dat er wekelijks op een of meer vaste momenten door alle leerlingen gelezen wordt. Wat leerlingen lezen bepalen ze zelf. Bij deze door CPS ontwikkelde aanpak staat het bevorderen van leesplezier en leesmotivatie voorop. Door 'leeskilometers te maken'

vergroten leerlingen niet alleen hun leesvaardigheid, maar ook hun achtergrondkennis en woordenschat. Bewezen is dat dit hun leerprestaties ten goede komt. Informatie over de aanpak en materialen voor 'vrij lezen' zijn te vinden op de CPS-website:

http://www.cps.Nl/nl/Sectoren/Voortgezet_onderwijs/Taal/Hoe_kunnen_de_leesmotivatie_en_het leesbegrip_van_leerlingen_vergroot_worden.html

Literatuur

Cito en SLO (2008). *Aansluiting tussen de vakken op vmbo-TL en havo*. Enschede: SLO.
Geraadpleegd op 10 januari 2011:
http://www.slo.nl/voortgezet/vmbo/themas/theoretische_leerweg/doorstroom-tl-havo/aansluiting/

Expertgroep Doorlopende leerlijnen Taal (2008). *Over de drempels met taal. De niveaus van taalvaardigheid*. Enschede: SLO.

Hofman, R.H., & Spijkerboer, A.W. (2009). *Ervaren deficiënties door havo- en mbo-opleidingen in de basisbagage van vmbo'ers*. Den Haag: Onderwijsraad.

Jansma, N., Kleunen, E. van, & Leenders, E. (2011). *Lezen onder de loep. Voor docenten Nederlands en vakdocenten in het vmbo-mbo*. Enschede: SLO.

Jansma, N., Kleunen, E. van, & Schmidt, V. (2011). Scenario's voor de aansluiting tussen vmbo-tl en havo. Enschede: SLO.

Lier, L. van, & Kleijne, M. (2010). *Wat heb je nou aan informatie zonder motivatie?* Utrecht: VO-Raad.

Monnink, K., Oostrom, H. van, Bossers, G., Smit, H., Ommeren, C. van, Rookmaker, H., & Visser, S. (2010). *T(L) splitsing, van vmbo-tl naar havo of mbo* (onderzoeksrapport 2010028). Utrecht: VO-raad.

VO-raad (2010). *Advies verbetering aansluiting vmbo-tl op havo en mbo* (onderzoeksrapport 100203). Utrecht: VO-raad.

Aanpassingen in examinering voortgezet onderwijs. Brief van minister M. van Bijsterveldt d.d. 3 november 2011. Geraadpleegd op 27 april 2012:
<http://www.steunpunttaalenrekenenvo.nl/sites/default/files/S45C-211110312590.pdf>

Onderzochte leergangen

Nieuw Nederlands 4^e editie, uitgave Noordhoff Uitgevers:

- Nieuw Nederlands 4^e editie, Leerboek 4 vmbo-gt (2009)
- Nieuw Nederlands 4^e editie, Leerboek 3 havo (2009)
- Nieuw Nederlands, 4^e editie, Leerboek 4/5 havo (2007)

Op niveau, uitgave ThiemeMeulenhoff:

- Op niveau onderbouw, basisboek 3 havo (2009)
- Op niveau bovenbouw, basisboek 4 vmbo-g/t (2010)
- Op niveau tweede fase, informatieboek havo/vwo (2007)
- Op niveau tweede fase, verwerkingsboek 4/5 havo (2007)

SLO heeft als nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling een publieke taakstelling in de driehoek beleid, praktijk en wetenschap. SLO heeft een onafhankelijke, niet-commerciële positie als landelijke kennisinstelling en is dienstbaar aan vele partijen in beleid en praktijk.

Het werk van SLO kenmerkt zich door een wisselwerking tussen diverse niveaus van leerplanontwikkeling (stelsel, school, klas, leerling). SLO streeft naar (zowel longitudinale als horizontale) inhoudelijke samenhang in het onderwijs en richt zich daarbij op de sectoren primair onderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs. De activiteiten van SLO bestrijken in principe alle vakgebieden.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
F 053 430 76 92
E info@slo.nl

www.slo.nl

slo